

I.I. Костащук
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ivan_kostaschuk@ukr.net

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Релігійний простір будь-якої території сформувався в процесі складного історичного, культурного, соціального, природно-географічного розвитку. В залежності від тих чи інших чинників та умов, що склалися і проявлялися на певних територіях сформувався етнічний, соціальний та релігійний склад населення.

Слід відмітити, що релігійний простір не є усталеним для конкретної території, а підлягає змінам, які виникають, або можуть виникати внаслідок прояву різних чинників. Так, для прикладу, релігійний простір Західної України в період XIII-XVI століть суттєво відрізнявся від такого простору в період від початку XVII століття і до сьогодні, що пов'язано із прийняттям Брестської унії у 1596 році та утворенням і поширенням греко-католицької церкви. Проте у кожному із цих двох періодів можна виділяти ще окремі періоди, коли відбувалися значні зміни у релігійному просторі цієї частини України. Так, заборона УГКЦ в 1945 році, призвела до зменшення ролі греко-католиків у релігійному житті, особливо Галичини, аж до 1989 року. Тут значну перевагу, через вплив політичної системи, отримала православна церква. Із дозволом вільного віросповідання та проголошенням незалежності України релігійний простір набув структури, яку мав у довоєнний період Другої Світової війни. Як бачимо, формування релігійного простору може відбуватися внаслідок різних груп чинників, які в історичному плані в той чи інший час, чи на тій чи іншій території мали свій визначальний вплив.

На, нашу думку, всі чинники, що визначають процес генезису релігійного простору варто об'єднати у наступні групи:

1) природно-географічні, які проявляються насамперед у всебічному впливові природи на життєдіяльність людини, виникненні природних катастроф та катаклізм, які призводять до виникнення сакральних місць, а також на саморегуляцію та функціонуванні соціогеосистем;

2) історико-географічні, що перш за все визначають процес формування території України вцілому та окремих її регіонів, а також їх підпорядкування різним державам та політичним системам. Ця група чинників завжди мала і має визначальний вплив на формування саме релігійного простору, як частини соціального простору;

3) суспільно-географічні чинники простежуються насамперед у формуванні суспільних, етносоціальних, культурно-побутових, етнодуховних та інших відносин у межах суспільства, як складної, самодостатньої сукупності людей, що об'єднуються між собою переліченими відносинами на певному етапі історико-географічного розвитку;

4) економіко-географічні чинники, які проявляються в рівні життя населення, його економічній та фінансовій спроможності, рівні зайнятості та безробіття тощо;

5) соціально-інформаційні (медійні) чинники, які, особливо в наш час, є досить важливими в процесі релігійної пропаганди (просвітництва, місіонерства, паломництва тощо), а також підвищенні соціального сприйняття того чи іншого релігійного напрямку чи конфесії.

Як уже зазначалося, релігійний простір формувався під впливом тих чи інших груп чинників на кожному із етапів становлення і розвитку української державності в процесі історикогенезу. Сьогодні в періодизації історії України, серед науковців в галузі історії, сформувалися три основні підходи, а саме:

1) хронологічний, який прийнято поділяти на первісну епоху, стародавній світ, середньовіччя, новий та новітній час;

2) за політичними та соціально-економічними ознаками історію нашої держави поділяють на: первісне суспільство, капіталістичне суспільство, радянське або соціалістичне суспільство та сучасне суспільство (суспільство із перехідною (ринковою) економікою);

3) за періодами становлення і розвитку української державності: дохристиянська (стародавня) доба, княжа доба, литовсько-польська (литовсько-руська) доба, козацько-гетьманська доба, доба боротьби за українське національне відродження, міжвоєнний і повоєнний (радянський) період та сучасний період (період незалежної України).

На наш погляд, при дослідженні основних груп чинників, що впливали на генезис релігійного простору, варто використовувати третій підхід періодизації історії України, так як основні межі даних періодів проведенні внаслідок важливих політичних чи державотворчих подій, які в значній мірі призводили до зміни вектора національно-культурного, а отже і релігійного життя населення. Слід відмітити, що саме такого підходу в своїх дослідженнях і дотримувався відомий історик, перший президент України Михайло Грушевський.

Отже, розглянемо особливості формування релігійного простору під впливом тих чи інших чинників на кожному періоді становлення і розвитку української державності (табл.1).

Таблиця 1

**Періоди формування релігійного простору України
від найдавніших часів до сьогодення***

№ п/п	Період	Хронологічні межі періоду	Основні релігійні течії та напрями, конфесії	Основні чинники, що вплинули на формування релігійного простору
1	Дохристиянська (стародавня) доба	Від найдавніших часів до кінця X ст. (988 р.)	Форми язичництва: фетишизм, тотемізм, анімізм, первісна магія	Природні явища, процеси та стихії; розвиток землеробства, мисливства тощо
2	Княжа доба	Кінець X ст. (988 р.) – XIII ст.	Християнство (православ'я), в окремих регіонах зберігається язичництво	Економічний та соціальний розвиток Київської Русі та зміцнення відносин із Візантією

3	Литовсько-польська (литовсько-руська) доба	XIV ст. – кінець XVI ст. (1596 р.)	Християнство (православ'я, католицизм та поява протестантизму (кальвінізм, антитринітаризм, соцініанство)); іслам (Крим та Пд-Сх регіони); іудаїзм	Занепад морально-культурних цінностей в православ'ї та їх розвиток у католицьких державах, що заволоділи більшою частиною України; поділ території України між різними державами; заснування Острозької академії та всіляка підтримка православ'я для його відновлення; Реформація в Польщі та Україні; Кревська (1385 р.), Городельська (1413 р.) та Люблінська (1569 р.) унії; Варшавська конфедерація (1573 р.)
4	Козацько-гетьманська доба	Кінець XVI ст. (1596 р.) – середина XVII ст. (1654 р.)	Християнство (православ'я, католицизм, зокрема греко-католицизм, протестантизм); іслам; іудаїзм	Брестська унія (1596 р.); боротьба між уніатами та православними; козацькі визвольні війни та походи; часткове утвердження православ'я, виступ гетьманів проти католиків обох гілок та протестантів
5	Доба боротьби за українське національне відродження	Середина XVII ст. (1654 р.) – початок XX ст. (1914 р.)	Християнство (православ'я, католицизм, зокрема греко-католицизм, протестантизм); іслам; іудаїзм	Поділ території України між державами із різними релігійними культурами, що було наслідком того, що Україна опинилася в центрі війни Російської імперії із різними державами (Туреччиною, Річчю Посполитою, Кримським ханством, Швецією та ін.); набіги османів та володіння ними окремих територій, національно-культурне відродження; зруйнування Січі та повалення Гетьманщини
6	Міжвоєнний і повоєнний (радянський) період	Початок XX ст. (1914 р.) – кінець 80-х років XX ст. (1989 р.)	Християнство (православ'я, католицизм та протестантизм); іслам, іудаїзм	Перша Світова війна та революції в Росії та Україні; українізація та створення УНР та УАПЦ; розділення української етнічної території та переподіли земель; пропаганда атеїзму; масові репресії проти віруючого населення всіх конфесій; заборона УГКЦ (1945 р.) та більшості протестантських конфесій; Голокост

7	Сучасний період (період незалежної України)	Кінець 80-х років XX ст. (1989 р.) і до сьогодні	Християнство (православ'я, католицизм та протестантизм); мусульманство, будизм; іудаїзм, язичництво (всього понад 150 конфесій, напрямів та течій)	Проголошення Незалежності України, дозвіл права на вільне віросповідання, інтеграційні та міжнародні зв'язки України із країнами світу; етнічний, політичний та економічний фактори
---	---	--	--	---

* складено автором на основі джерела [1]

Таким чином, можна стверджувати, що процес формування сучасного конфесійного простору України був досить тривалим і складним, залежав від багатьох чинників, але в першу чергу від суспільно-політичної ситуації на території України загалом та в окремих її регіонах. Це призвело до помітних відмін у конфесійній структурі населення різних історико-географічних земель, а саме Галичини, Буковини, Бессарабії, Закарпаття, Волині, Поділля, Таврії, Слобожанщини, Чернігівщини та інших. Процес становлення державності України та формування конфесійного простору має чіткий відбиток і в сучасній структурі конфесійного простору регіонів України.

Список використаних джерел:

1. Історія релігії в Україні : навч. посіб. / [за ред. Колодного А.М., Яроцького П.Л.] ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.